

GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA

Az alkotmány a magánjogi jogviszonyokban¹

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen módon alkalmazható a magyar alkotmány a magánjogi jogviszonyokban (horizontális hatály). Az új polgári törvénykönyv kodifikációja ismét rávilágított e kérdés fontosságára, és felelevenítette a probléma körüli vitákat. A bíróságok és az Alkotmánybíróság gyakorlatának általános bemutatása után a témáról állást foglaló jogászok kritikáinak ismertetésére kerül sor: Magyarországon legtöbbször a közvetett horizontális hatály elmélete győzött meg.

Az alkotmányos normák horizontális hatályának problémája² több modern demokráciában is felvetődik³. A törvényhozók és a bírók mellett az alkotmánybíróságok mind az alapjogok modern védelmének természetére vonatkozó igazságokat keresik. Milyen módon köteleznek az alkotmányos rendelkezések, ha köteleznek egyáltalán egyes magánjogi jogviszonyok esetében? Mit ír elő az alkotmány a bírói jogértelmezéssel kapcsolatban?

A horizontális hatály elsősorban annak a veszélynek a felismerésén alapul, amit magánszemélyek jelenthetnek az emberi jogokra. Nyilvánvaló, hogy a törvényhozó hatalom mindig hozhat szabályokat annak érdekében, hogy a védtelen egyéneket megóvja más magánszemély jogkorlátozó magatartásától. Teheti ezt mindaddig, amíg a rendelkezés nem ütközik az alkotmányba. A magánjog évezredek óta jó példával szolgál erre a törekvése. Mivel az államé a szabályozó hatalom, jogszabályokat hoz, a legtöbb esetben nincs szükség arra, hogy jogvita esetében bíróság előtöltsön az alkotmány által garantált alapvető jogokra hivatkozunk, jogvédelem keresése esetén elegendő bizonyos törvényi rendelkezések felhívása. Az alkotmányos jogok horizontális alkalmazása mindezek miatti egy „végső lehetőség” lesz, amely csak akkor kerül elő, amikor az alapjogok védelme törvényi úton nem egyértelműen garantált.⁴ E tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet az elméleti összefüggésekre.

1 A tanulmány a „Changing role of constitutions” (Acta Juridica, 2008/1., 111–136. o.) című tanulmány magyarra fordított, átdolgozott változata.

2 Ez a probléma a szakirodalomban úgy is szerepel, mint horizontális alkalmazhatóság, harmadik személyi hatály, ami a német *Drittwirkung* kifejezés szó szerinti fordítása. Mindezen kifejezések az alkotmány magánjogi jogviszonyokban történő alkalmazására utalnak.

3 Például Sajó, András – Uitz, Renáta (eds.): *The Constitution in Private Relations: Expanding Constitutionalism*. Eleven Publ., The Hague, 2005

4 Mark Tushnet: *The relationship between judicial review of legislation and the interpretation of non-constitutional law, with reference to third party effect*. In: Sajó, András – Uitz, Renáta (eds.): *Uo.* 169. o.

A probléma általános áttekintése

Az alkotmány horizontális alkalmazhatóságának kérdése Magyarországon az utóbbi években heves viták keretében állt, különös tekintettel az új polgári törvénykönyv születésére. Néhány szerző amellett érvel, hogy Magyarországon az volna jó, ha az alkotmány a bíróságok előtt közvetlenül alkalmazhatóvá válna. Ezt nevezzük közvetlen horizontális hatálynak. Véleményük szerint ezáltal megteremthető a teljes alkotmányi védelem a magánjogi jogviszonyokban is.⁵ Mások a magánjog autonómiáját féltve az alkotmány horizontális hatályának elméleti, illetve gyakorlati lehetetlenségét indokolják.⁶ A közvetett horizontális hatály hívei szerint a magyar rendszerhez leginkább a német *Drittwirkung*-modell illene, amelynek az a lényege, hogy az alkotmány a törvények generálklauzuláin keresztül érvényesül. A bírók ugyanis kötelesek úgy értelmezni a törvényeket, hogy az alkotmányban foglaltak érvényesüljenek a magánjogi jogviszonyokban is.⁷ A probléma eredetével kapcsolatban ismertetnünk kell a következőket. Az első írott alkotmány az Egyesült Államokban kétségtelenül az állam és az állampolgárok kapcsolatának szabályozása érdekében született meg. A Bill of Rights nem szól a magánjogi jogviszonyokról.⁸ Az Egyesült Államokban a mai napig csupán a rabszolgaságot tiltó 13. alkotmánykiegészítés bír horizontális hatállyal⁹, míg egyéb esetekben a *state action doctrine*¹⁰ (állami cselekvés elmélete) elvét alkalmazzák. A *state action doctrine* azt jelenti, hogy az alkotmány közvetlenül alkalmazhatóvá válik, ha a bíróság megállapítja, hogy a jogsértés állami szervnek tulajdonítható, magánszemély állami kötelezettségének teljesítése vagy közfeladat gyakorlása közben történt. Bár nyilvánvalóan nincs felhatalmazásuk az alkotmány magánjogi jogviszonyokban történő alkalmazására, az amerikai bíróságok egyre több esetben állapítják meg „az állami cselekvést”.¹¹

A német állam másképpen válaszolja meg a horizontális alkalmazhatóság kérdését. A híres Lüth-döntésben¹² a német Szövetségi Alkotmánybíróság kimondta, hogy az egyéni és kollektív jogok mellett a háború utáni 1949-es német alaptörvény egy ob-

5 Halmai Gábor: Az alkotmány mint norma a bírói alkalmazásban. *Fundamentum*, 1998/3., 77. o.; Kovács Krisztina: Emberi jogaink magánjogi viszonyokban. *Fundamentum*, 1998/4., 85. o.

6 Vincze Attila: Az alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/3., 3–13. o.

7 Sonnevend Pál: Az alapjogi bírósádkodás és korlátai. *Fundamentum*, 1998/4., 79–84. o.

8 Halmai Gábor – Tóth Gábor (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 99. o.

9 Laurence H. Tribe (ed.): *American Constitutional Law*. Barnes & Noble, New York, 1988, p. 1688.

10 Geoffrey R. Stone – Louis M. Seidman – Cass R. Sunstein – Mark Tushnet: *Constitutional Law*. Aspen, New York, 1993, p. 1698.

11 Például Laurence H. Tribe: *Constitutional Choices*. Harvard University Press, Cambridge, 1985, pp. 264–266.

12 BVerfGE 7, 198 [1958].

jektív értékrendet is tartalmaz. Ezek az objektív értékek az egész jogrendszerben jelen vannak, így a bíróságokat az alkotmány kötelezi arra, hogy minden magánjogi jogviszonyokra alkalmazható normát az alkotmány tükrében értelmezzenek.¹³ Az amerikai és a német példa – láthatjuk – két teljesen különböző elképzelést mutat arról, hogy mi az alkotmányos normák szerepe a polgári jogi jogviszonyokban.

Az eltérő állami hozzáállások bemutatására megemlíthetjük még Írország¹⁴ és Lengyelország¹⁵ gyakorlatát, ahol az alkotmányos normáknak közvetlen horizontális hatályuk van. Szlovákiában viszont sem a rendes bíróságok, sem az alkotmánybíróság, sem pedig a törvényhozó nem fogadja el, hogy az alkotmányos jogoknak bármiféle hatásuk lenne a magánjogi jogviszonyokra.¹⁶ Az Európai Unió esetében az Európai Bíróság a horizontális közvetlen hatály korlátozott elvét fogadta el a szerződések jogi rendelkezéseinek érvényesítéséhez. A nemi és nemzetiségi alapon történő diszkrimináció tilalmának elve és az alapvető szabadságok közvetlen horizontális hatállyal bírnak ebben a jogrendszerben.¹⁷

A magyar Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok

Egy fiatal kelet-közép-európai demokrácia, Magyarország joggyakorlatát vizsgálva nem lelünk kielégítő választ a horizontális alkalmazhatóság kérdéseire. Az Alkotmánybíróság sosem nyilatkozott egyértelműen az alapvető jogok horizontális hatályát illetően. Megalkotta azonban az alapjogok objektív intézményvédelmi kötelezettségének elvét.¹⁸ A 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban, amelyben az abortusz alkotmányosságával foglalkozott, az Alkotmánybíróság a következőket állapította meg: „Az állam kötelessége az alapvető jogok »tiszteletben tartására és védelmére« a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell megsértésüktől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről.”¹⁹

13 Donald P. Kommers: *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Duke University, Durham, 1989, p. 368.

14 James P. Casey: *Constitutional Law In Ireland*. Sweet and Maxwell, London, 1992

15 Zdenek Kühn: *Making Constitutionalism Horizontal: Three Different Central European Strategies*. In: Sajó, András – Uitz, Renáta (eds.): i. m. 231–235. o.

16 Uo. 229–231. o.

17 Ügyek: 43/75, *Defenne II v. Sabena*, 1989 E.C.R. 455, para. 40; Case 36/74, *Walrave v. Ass'n Union Cycliste Internationale*, 1974 E.C.R. 1405, paras. 16,19; 415/93 *Union Royal Belge des Societes de Football Ass'n v. Bosman*, 1993 E.C.R. I-4921, para. 82; 281/98, *Agonese v. Cassa di Risparmio di Bolzano SpA*, 2000 E.C.R. I-4139, paras. 30–36.

18 Halmai, Gábor: *The third party effect in Hungarian adjudication*. In: Sajó, András – Uitz, Renáta (eds.): i. m. 104. o.

19 64/1991. (XII. 17.) AB határozat. ABH, 1991, 297., 302. o.

Az Alkotmánybíróság elfogadja, hogy az államnak kötelessége az emberi jogok védelmezőjeként fellépni, néhányszor a horizontális esetekben, a magánjogi jogviszonyokban csakúgy, mint a vertikálisakban; az állam és az egyén konfliktusakor. Az viszont nem tisztázott, hogy milyen mértékben és milyen módon kell az államnak védelmet nyújtania az egyéneknek egymással szemben.²⁰

Az alkotmány több rendelkezése szól a jogalkalmazó jogairól, így az 50. és az 57. §.²¹ Az alapvető jogok és kötelességek fejezetén belül a 70/K § azonban a horizontális hatállyal kapcsolatos viták középpontjában áll. A következőt mondja ki: „az alapvető jogok megsértése miatt keletkezett igények, továbbá a kötelességek teljesítésével kapcsolatban hozott állami döntések elleni kifogások bíróság előtt érvényesíthetők”.

A 70/K § olyan szabály, amely hatáskörrel ruházza fel a bíróságokat az alapjogok megsértése esetére. A vita arról szól, hogy vajon a bíróságoknak ezen szaksz értelmében kell-e védeniük az alapjogokat olyan magánszemélyek közötti konfliktusok esetében, amikor más jogi eszközt nem lehet igénybe venni.²² Az ellentmondó értelmezés lehetősége a szabály szövegezéséből fakad, bár nyilvánvaló, hogy a jogalkotók szándéka nem terjedt ki arra, hogy a bíróságok közvetlenül az alkotmányi rendelkezéseket alkalmazzák a 70/K §-ra hivatkozva.

Az Alkotmánybíróság e paragrafus tartalmának meghatározása során döntéseiben kimondta, hogy e rendelkezés „nem jelenti azt, hogy minden állampolgári kötelezettség teljesítésével kapcsolatban hozott állami döntés elleni kifogás közvetlenül a 70/K § alapján bíróság előtt érvényesíthető, függetlenül attól, hogy az adott esetre vannak-e külön eljárási rendelkezések, és annak melyek az alkotmányos korlátai”.²³

20 Holló András – Balogh Zsolt [szerk.]: Az értelmezett alkotmány. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2005, XII. fejezet

21 57. § (1) A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által feldőlített független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

(5) A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogait vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot – a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.

50. § (1) A Magyar Köztársaság bíróságai védik és biztosítják az alkotmányos rendet, a természetes személyek, a jogi személyek és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek jogait és törvényes érdekeit, büntetik a bűncselekmények elkövetőit.

(2) A bíróság ellenőrzi a közigazgatási határozatok törvényességét.

(3) A bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve. A bírák nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet nem folytathatnak.

22 Halmi, Gábor [2005]: i. m. 106. o.

23 46/1994. [X. 21.] AB határozat. ABH, 1994, 260., 267–268. o.; 998/B/1994. AB határozat. ABH, 2005, 752., 753. o.

Így egyértelmű, hogy az Alkotmánybíróság soha nem is gondolt annak a lehetőségre, hogy a bíróság a horizontális jogsérelemeket is a 70/K § alapján orvosolhatná akkor, ha nincs más alkalmazható joganyag. Összegezve, ennek a szakasznak az értelmezése igen nehéz, de kétségtelenül alapul szolgálhatna az Alkotmánybíróság részére annak megállapításához, hogy a bíróság köteles a magánviszonyokban is védeni az alkotmányos jogokat, akkor is, ha nincs más alkalmazható jog.

Magyarországon azonban nem létezik²⁴ a német típusú valódi alkotmányjogi panasz, így szembe kell néznünk azzal a problémával, hogy az Alkotmánybíróság nem bírálhatja felül a bíróságok alkotmányértelmezését, radikálisan eltérő bírói ítéletek szülehetnek ugyanannak az alkotmányos jognak az érvényesítésekor.²⁵

Ma Magyarországon a rendes bíróságok általában visszautasítják azokat a kereseteket, amelyeket kizárólag az alkotmányos jogok megsértésére alapoznak²⁶, és megkövetelik a törvényi vagy más jogszabályi hivatkozást ahhoz, hogy érdemben is foglalkozzanak az ügygel. Egy alkalommal például a legfőbb ügyész álláspontja az volt, hogy a jogalkalmazónak minden jogi érvelést figyelembe kell vennie, így az alkotmánynak a magánjogi jogviszonyokban is érvényesülnie kell. A Legfelsőbb Bíróság erre válaszként határozatában megállapította, hogy kizárólag az Alkotmánybíróság van felruházva azzal a joggal, hogy értelmezze az alkotmányt. A rendes bíróságok feladata ezzel szemben, hogy minden érvényes, így feltehetően alkotmányos jogszabályt alkalmazzanak.²⁷

A bírák az alkotmányt gyakran az alkalmazandó jogszabállyal együtt értelmezik²⁸, bár általában nem nevezik meg az alkotmányos rendelkezést. Ami például a polgári törvénykönyvet illeti, annak 76. §-a az elidegeníthetetlen személyiségi jogokról²⁹ szól. Ezeknek a jogoknak a megsértése egyúttal az alkotmányba ütkö-

24 Szükséges megkülönböztetni a „valódi” jelzővel a német és magyar típusú alkotmányjogi panaszt, mert a magyar változat szerint az érintett csak az esetében alkalmazott jogszabály megsemmisítése miatt fordulhat az Alkotmánybírósághoz a per jogerős lezárása után. Azt kérheti, hogy az alkotmányellenes rendelkezés alkalmazását az esetében visszamenőlegesen tiltsák meg, de nem kérheti a rendes bíróság jogértelmezése alkotmányosságának felülvizsgálatát. 1989. évi XXXII. törvény 48. §.

25 A problémát növeli az a kérdés, hogy az alkotmánybírósági határozatok egésze, vagy csak a rendelkező része erga omnes hatályú. Ha az egész kötelező érvényű, akkor az obiter dictum részek is azok-e. Ha ugyanis az indokolásnak is mindenkire kötelező hatálya van – ahogy azt az Alkotmánybíróság maga tartja –, akkor az eltérő bírói értelmezés problémája talán kevésbé égető. A bíróságoknak ugyanis az Alkotmánybíróság véleményét kell követniük, persze, ha a tárgyban van kifejezett álláspon.

26 Halmaj, Gábor (2005): i. m. 106. o.

27 BH, 1994/I. idézi Halmaj, Gábor (2005): Uo. 34. lj.

28 Például a Legfelsőbb Bíróság hivatalos lapja 1992/14.: BH, 1997/489.; BH, 1998/132.; PKKB 29.P.87.533/1996/4. lásd Halmaj, Gábor (2005): Uo. 109. o.

29 Lásd: 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről VII. fejezet, az egyének közötti nemi, faj, nemzetiségi és vallási alapon történő diszkrimináció és a becsület és emberi méltóság megsértésének tilalma.

zik. Az ezekben az ügyekben ítélő bírák azonban szinte soha nem utalnak az alkotmányra, csak a polgári törvénykönyvre.³⁰

Csupán néhány kivétel van, ami azt mutatja, hogy a bíróságok gyakorlata még sincs kőbe vésve. Egy 1998-as abortusz-ügy kapcsán a bíró az alkotmány élethez való jogról szóló rendelkezésére hivatkozott. Semmilyen törvény nem tartalmazta az általa kifejtett álláspontot, és nézete összeegyeztethetetlen volt az Alkotmánybíróság értelmezésével.³¹ Egy másik esetben a probléma a nemi alapú diszkrimináció kapcsán jött elő. Itt a bíróság úgyszintén közvetlenül hivatkozott az alkotmányi szabályokra, minden törvényi rendelkezés felhívása nélkül.³²

Az előbbi esetek az alkotmányos rendelkezések közvetlen alkalmazásának eseteit mutatják be, azt, hogy nincs garancia arra, hogy a bíróság jogértelmezése minden esetben összeegyeztethető lenne az Alkotmánybíróság véleményével. A német típusú alkotmányjogi panasz hiányában, amelynek az a lényege, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság bizonyos keretek között felülbírálhatja a rendes bíróságok jogszabály-értelmezésének alkotmányosságát, valószínűleg nem lehet megvalósítani, hogy a jogvédelmet kereső felek megbízható, kiszámítható döntésben bízhatnak.

Jelen pillanatban a közvetlen alkalmazás egyedi eseteitől eltekintve, a bírák az ítélkezés során a jogszabályok által előírtakat az alkotmánnyal összhangban értelmezik. Habár ez a kötelességük nincs kifejezetten kifejtve egyetlen jogszabályban sem, a kötelezettség adódik a bíróságok hatásköréből, valamint az alkotmány ama jellegzetességéből, miszerint az Magyarország alaptörvénye, és így kötelező a bíróságokra mint állami szervekre nézve.

Véleményem szerint a magyar jogrendszer működése és az általános jogi gondolkodás elegendő alapot szolgáltat ahhoz, hogy az alkotmányban foglalt jogok közvetett horizontális hatályáról beszéljünk. A jelenlegi gyakorlat mellett ugyanis kis erőfeszítéssel megerősíthető volna a szabály, amelynek értelmében a jogszabályokat az alkotmány figyelembevételével kell értelmezni. A rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság minden lépése ennek irányába mutat. A széles látókörű bíróságok jelenleg is képesek az alkotmányos előírásokkal összhangban lévő törvényi értelmezésre és annak jelzésére, hogy az alkalmazandó jogszabály vélhetően nincs összhangban az alkotmánnyal.

30 A Góman v. Berta-ügy. Fundamentum, 1998/1–2., 133. o.; Kóczé Angéla: „Ebben az esetben ez nem volt szerencsés választás”: külön ballagás Tiszavasváriban. Fundamentum, 1997/2., 124. o.; vö. Halmi, Gábor [2005]: i. m. 110. o.

31 Az ítélet teljes szövegét lásd A bajai városi bíróság ítélete a magzatperben. Fundamentum, 1998/3., 73. o. Megjegyzések a döntéshez például Halmi Gábor (1998): i. m. 77. o.; Hanák András: Egy különös abortusz után. Fundamentum, 1998/3., 82. o.

32 Nemi alapú hátrányos megkülönböztetés álláskritériumok területén. Lásd például Bíró András: Öt perccel éjfél előtt. Fundamentum, 2000/2., 72. o.

Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény megadja a bírónak azt a jogot, hogy kezdeményezhessék az eljárás során alkalmazandó jogszabályok alkotmányos felülvizsgálatát az ügy felfüggesztése mellett. A jelenlegi szabályok szerint a bírák nem tagadhatják meg az álláspontjuk szerint alkotmányellenes rendelkezések alkalmazását, de kötelesek az ilyen feltételezett alkotmányba ütközés esetén az Alkotmánybírósághoz fordulni, hogy az dönthessen a jogszabály felől. Ezt a lépést a felek is kezdeményezhetik az eljárás során. Ez egy nagyszerű eszköz nemcsak a jogszabályok alkotmányosságának garantálására³³, hanem a jog alkotmányos értelmezésére is.

Emellett szintén a közvetett horizontális hatály garanciáit szavatolja az Alkotmánybíróság gyakorlatában alkalmazott „élő jog elmélete”, miszerint az Alkotmánybíróság megvizsgálhatja és megsemmisítheti azt a joganyagot, amelyet hajlamosak a jogalkalmazók az alkotmánnyal ellentétesen értelmezni. Ennek az elvnek a gyökerei hasonlóak az alkotmány közvetett hatályának elméleti alapjaihoz. Mindkettő alapja az az elvárás, hogy a rendes bíróságok a jogi normákat az alkotmánnyal összhangban értelmezzék. Az „élő jog doktrínáját” az Alkotmánybíróság sokáig figyelmen kívül hagyta, és a jelenlegi gyakorlatban is ritkán fordul elő, bár azoknak a nem régi alkotmánybírósági határozatoknak adja az alapját, amelyekben az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte és megsemmisítette a Legfelsőbb Bíróság alsóbb bíróságokra nézve kötelező határozatait.³⁴ Ez a gyakorlat segít a rendes bíróságok alkotmányos jogértelmezésének kikényszerítésében, mert az Alkotmánybíróság cselekedhet, amikor a jogalkalmazó rossz nyomon jár.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy mind a rendes bíróságok, mind pedig az Alkotmánybíróság álláspontja tisztázatlan a kérdést illetően. Az előbbi áttekintés azonban azt sugallja, hogy a közvetett horizontalitás kifejezett bevezetése nem ütközne jelentősebb ellenállásba.

Alapjogok védelme és a közösségi jog

Az Európai Bíróság a horizontális hatály egy korlátozott elméletét fejlesztette ki. A nemi és nemzetiségi alapon történő diszkrimináció tilalmának elve és az alapvető szabadságok biztos lábon álló közvetlen horizontális hatállyal bírnak, tehát önmagukban, más, alacsonyabb rendű jogszabályok közbenjárása nélkül is alkalmazhatók a magánjogi jogviszonyokban. Más rendelkezések, illetve a közös alkotmányos hagyományon alapuló és a tagállamok által elfogadott nemzetközi

³³ Példákat lásd Uitz Renáta: Egyéni jogsérelmek és az Alkotmánybíróság. *Fundamentum*, 1999/2., 39. o. 34 42/2005. (XI. 14.) ABH, 2005, 504. o.

szerződésekből foglalt, azok alapján megalkotott alapjogi chartában kodifikált jog azonban csak közvetetten, tehát a jogszabályokon keresztül, azok értelmezésénél figyelembe véve hatottak eddig a magánjogi jogviszonyokra. A Küçükdeveci-döntés³⁵ azonban új fényt vet a magánjogi alkalmazhatóság tereire.

Azt is megállapíthatjuk, hogy a horizontális hatály lassú és burkolt kibontakozásának első éveiben a közösség szerveinek jogalkotói tartózkodása mellett a bíróság gyakorlata kialakításakor alapul vette az alapvető jogok magánjogi alkalmazhatóságának két modelljét: a német *Drittwirkung* (közvetett, a jogszabályok értelmezése során megvalósuló horizontális hatály) és az amerikai *state action doctrine* közhatalmi közrehatáson alapuló érvét.

Azt is láthattuk, hogy elsősorban a bíróság alakítja a horizontális hatályra vonatkozó jogfejlődést, a jogalkotó szervek számos kérdésben inkább követik a verdiktek által meghatározott tendenciát. A bíróság eseti döntéseiből azonban csak következtetni lehet arra, hogy a még nem tárgyalta vagy általánosan megfogalmazott kérdésekre milyen választ adna az aktivista jogalkalmazó. Azt talán feltételezhetjük, hogy a bíróság a négy alapszabadság vagy a diszkriminációtilalom kapcsán már kifejtett elvek szerint fog gondolkodni más alapjogokról is a horizontális hatály kérdését illetően. Mindezt persze – ahogy azt a *Mangold*-³⁶, a *Viking Line*-³⁷ és a Küçükdeveci-döntésben láthatjuk – teheti és teszi majd amellet, hogy az EU alapjogvédelmi rendszerét a tagállamok közös alkotmányos hagyományaira, illetve a tagállamok által elfogadott nemzetközi dokumentumokra alapozza.

A legfontosabb kérdés azonban mégiscsak az, hogyan alakul majd át a tagállamok magánjogi rendszere, ha az EU magánjogot érintő alapvető jogi rendelkezései közvetlenül hatályosak lesznek. Eddig a jogszabályok tartalmazták azokat a szabályokat, amelyek a magánjogi jogalanyok számára kötelezők voltak. Ha az alapvető szabadságok mellett az AEJ horizontális közvetlen hatálya bevett, elfogadott lesz az Európai Unióban, akkor az is jelentős változás lesz, hogy az alkalmazandó jogot a magánjogi jogalanyoknak részben a bírói gyakorlatban kell majd keresniük. Ez a kontinentális, törvényközpontú gondolkodáshoz szokott jogalkalmazók számára biztosan nehézséget fog jelenteni, és az is kérdés, hogy a jogbiztonság hogyan őrizhető meg. Mindenesetre ez mindenképpen jó kísérlet lesz ahhoz, hogy tisztázódjon, valóban hatékonyabb-e az alapvető emberi jogok védelme akkor, ha a bírói hatalmi ág nagyobb szerepet vállal az alapjogok érvényesítésében.

35 C-555/07 Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH & Co.

36 Mangold v. Helm C-144/04. [2005] ECR I-9981

37 International Transport Workers' Federation and Finnish Seamen's Union v Viking Line ABP and OÜ Viking Line Eesti, C-438/05 [2007] ECR I-10779.

A szupremáciát övező dogmatikai kérdés megoldásához mindenképp közelebb visz a szuverenitás modern felfogása, amely már nem az államot, hanem az embereket, a népet teszi a szuverenitás forrásává. Ez azt feltételezi, hogy az alkotmányos demokráciában az állam megnyitja kapuit a nemzetközi együttműködés irányába, így egyes státuszjogok átruházása nem okoz alkotmányos deficitet. Peter Haberle ezt nevezi *Kooperativer Verfassungsstaat*-nak.³⁸ A közösségi jog, illetve később az Európai Unió egyik vezérelve, a közösségi jog elsőbbsége a legtöbb jogterületen azonnal elfogadhatóvá vált a tagállamok számára. Az alkotmányjog volt az, ahol a tagállamok feltételest tették ezt az uniós elvet, és néhány tagállam arról döntött, hogy egyes esetekben nem feltétlenül ismeri el a közösségi jog elsőbbségét.

A nemzeti és a közösségi jog kapcsolatát illetően a magyar álláspont meglehetősen ellentmondásos. Az uniós alapjogok és a nemzeti alapjogok viszonyát illetően a német Szövetségi Alkotmánybíróság álláspontját vehetjük viszonyítási alapul. A szövetségi alkotmánybíróság kijelentette, hogy addig hajlandó engedelmeskedni az uniós jogrendnek, amíg az alapjogok védelme legalább olyan erős, mint Németországban.³⁹

A 17/2004. (V. 25.) AB határozatban a magyar Alkotmánybíróság megállapította, hogy a mezőgazdasági termékek kereskedelmi többletképzetezéséről szóló törvény bizonyos rendelkezései alkotmányellenesek. A köztársasági elnök indítványa alkotmányos aggályokat vetett fel a törvény számos szakaszával kapcsolatban, amely jogszabályt az Európai Unió Bizottsága néhány rendeletének végrehajtása érdekében alkották meg. Az indítvány hangsúlyozta, hogy a kifogás olyan rendelkezések vonatkozásában merült fel, amelyek tartalmát nem határozta meg pontosan a közösségi jog, hanem a tagállamok parlamentjeinek független törvényhozó hatáskörébe tartoznak, így az alkotmány 2/A §-a⁴⁰ nem alkalmazható ebben az esetben.⁴¹ Az Alkotmánybíróság egyetértett ezzel az állásponttal, és nem adott választ az uniós jog nemzeti alkotmányok feletti szupremáciájának kérdésére.⁴²

38 Peter Haberle: *Kooperativer Verfassungsstaat*. In: *Verfassung als öffentlicher Prozess*. 2. kiadás 1996, S. 407. Idézi Vörös Imre: *Az EU-csatlakozás alkotmányjogi: jogdogmatikai és jogpolitikai aspektusai*. In: Czuczai Jenő (szerk.): *Jogalkotás, jogalkalmazás hazánk EU csatlakozása küszöbén*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003, 50. o. 39 BVerfGE 37, 271 (Solange I).

40 A Magyar Köztársaság az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az Európai Uniót, illetőleg az Európai Közösségeket (a továbbiakban: Európai Unió) alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – egyes az alkotmányból eredő hatásköreit a többi tagállammal közösen gyakorolhatja; e hatáskörgyakorlás megvalósulhat önállóan, az Európai Unió intézményei útján is.

41 17/2004. (IV. 25.) AB határozat.

42 Ennek a döntésnek egyik kritikáját lásd Sajó András: *Miért nehéz tantárgy az együttműködő alkotmányosság?* In: Sajó András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 93. o.

Sajó András a 17/2004. (V. 25.) AB határozat⁴³ vizsgálata kapcsán kifejti, hogy az ügy jogszabályi értelmezést tett volna szükségessé. Azt vizsgálta, hogy az Alkotmánybíróság miként közelítette meg a közösségi jog és a nemzeti végrehajtási jogszabályok viszonyát: az AB kerülte az uniós rendelkezések alkotmányosságának rendezését.⁴⁴ Sajó megállapítása szerint az AB döntésének két különböző értelmezése van. Szerencsésebb azt mondani, hogy az Alkotmánybíróság megpróbálta a törvényhozó és a végrehajtó hatalomnak megmutatni, hogyan kezeljék a jövőben a közösségi jogot. A másik magyarázat egy kicsit szkeptikusabb. A döntés úgy is értelmezhető, hogy az AB az unióval való együttműködést a jogszabályok közvetlen hatályának minden további feltétel nélküli elfogadásában látja.⁴⁵

Az alkotmánybírói döntés mindenképpen nagy fontosságú, bár keveset árul el az unióra ruházott hatáskör terjedelméről. Az Alkotmánybíróság a jövőben felülvizsgálhatja a közösségi normákat végrehajtó jogszabályokat, ami alapjogot érintő kérdésekben akár a jogvédelem szintjének végső meghatározása is lehet. Ez azt jelenti, hogy az alapvető jogok horizontális hatályának terjedelméről szóló döntés tagállami kompetencia maradhat. Az Alkotmánybíróság álláspontjának mitológiai homálya miatt azonban ezzel ellenkező értelmezés is indokolható.

Kritikai megközelítés

A magyar jogászok tehát három fő álláspontot képviselnek az alkotmányos jogok horizontális alkalmazásával kapcsolatban: az egyik az alkotmány kizárólagosan vertikális természetét hangoztatja, míg a másik kettő annak közvetett és közvetlen horizontális alkalmazását javasolja. A továbbiakban azt is érdemes megvizsgálni, hogy ki milyen érveket használ indokolásában, mely rendelkezések szolgálhatnak a közvetlen vagy közvetett horizontális hatály elméletének alapjául.

Sári János alkotmányjog-tankönyvében tagadja az alkotmány horizontális alkalmazhatóságát. Véleménye szerint az alkotmány 70/K §-a csupán a kormányzati szervek által elkövetett jogsértésre vonatkozik, de nem foglalja magában a kereset benyújtásának jogát, ha egy személy alapjogait egy másik magánszemély sértette meg. Így az egyetlen szövetszerű alap, amelyre építve be lehetne vezetni a horizontális alkalmazhatóságot, egyértelműen nem bír ilyen tartalommal.⁴⁶ Takács Albert álláspontja kevésbé radikális, de ugyanarra az eredményre vezet. Állítása szerint nem lehetséges, hogy a rendes bíróságok ítéleteiket az alkotmány alapján hozzák, mert a

43 Uo.

44 Uo. 97. o.

45 Uo. 101. o.

46 Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan II. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 278. o.

gyakorlatban a törvényeknek kell képesnek lenniük arra, hogy rendezzék a polgári jogviszonyokat. Az alkotmány 32/A §-a értelmében az Alkotmánybíróság az egyetlen olyan szervezet, amely jogosult alkotmányos kérdésekben dönteni. Szerinte az alkotmány 70/K §-a alapjogok esetében csak alkalmazandó törvény hiányában lehetne használható. Csupán az alkotmány rendelkezéseire való hivatkozás azzal járhatna, hogy a törvényeket érvénytelennek tekinthetik, amikor azok ütköznek az alkotmánnyal. Szerinte ez a jelenlegi alkotmányos rendszerben nem elfogadható.⁴⁷

Ezzel szemben *Gadó Gábor* és *Halmi Gábor* a közvetlen horizontális hatály magyarországi bevezetését javasolja, mert így a bírának lehetőségük adódna az alkotmány értelmezésére és az alkotmányellenes rendelkezések mellőzésére⁴⁸, mi több, nézetük szerint a bírakat fel kell jogosítani arra, hogy akár kizárólag az alkotmány alapján hozzák meg döntéseiket. Ebből következik – Halmi szerint –, hogy az alkotmánybírósági határozatoknak csak a rendelkező része lenne kötelező mindenkire, míg az alkotmány értelmezését tartalmazó indokolás nem. Az alkotmány értelmezése ugyanúgy a rendes bíróságok hatásköre, mint az Alkotmánybíróságé.⁴⁹ Az álláspontról képviselő a német típusú alkotmányjogi panasz bevezetését is javasolja. Az Alkotmánybíróság új hatásköre volna, hogy elbírálja azokat az indítványokat, amelyeket a perben álló felek még az eljárás alatt közvetlenül terjesztenek elő, amennyiben a jogszabály feltételezhetően alkotmányos, az alkalmazási módja azonban alkotmányellenes.⁵⁰ Ennek az érvelésnek az a gyengesége, hogy a német típusú valódi alkotmányjogi panasz bevezetése nélkül a rendszer könnyen a teljes önkényességhez, kiszámíthatatlan ítélkezéshez vezetne.

Halmi szerint az alkotmány 77. § (2) bekezdése alapján a bírának alkalmazniuk kell az alkotmányt.⁵¹ Mások úgy gondolják, hogy a 77. § (2) bekezdése nem értelmezhető a közvetlen horizontális hatály alátámasztásaként.⁵² A Legfelsőbb Bíróság határozata kimondta, hogy egyedül az Alkotmánybíróság értelmezheti az alkotmányt⁵³, Halmi állítása szerint a 32/A §⁵⁴ nem követeli meg az értelmezési jogosultság kizárólagosságát, hanem csak az alkotmányellenes normák megsemmisítésének kizárólagos hatáskörét szándékozik rendezni.⁵⁵

47 Majtényi László – Holló András – Lomnici Zoltán – Takács Albert: Kinek a feladata az alkotmány közvetlen alkalmazása? *Fundamentum*, 1998/4., 50–56. o.

48 Ugyanerről a véleményről lásd Hanák András: i. m.; Halmi Gábor (1998): i. m. 77–81. o.

49 Halmi Gábor (1998): Uo.

50 Halmi Gábor (2005): i. m. 112. o.

51 Halmi Gábor (1998): i. m. 77–81. o.

52 Sonnevend Pál: i. m. 79–84. o.

53 BH, 1994/1.

54 Alkotmány 32/A § (1): Az Alkotmánybíróság felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát, illetőleg ellátja a törvénnyel hatáskörébe utalt feladatokat.

55 Halmi Gábor (1998): i. m. 80. o.

Tóth Gábor Attila javaslata alapján a rendes bírának is meg kell adni a jogot, hogy értelmezhessek és közvetlenül alkalmazhassák az alkotmányt a döntéshozatali folyamatban, bár ez a megoldás – nézete szerint – a német típusú valódi alkotmányjogi panasz bevezetését igényelné.⁵⁶ Kovács Krisztina szintén az alkotmány közvetlen horizontális hatálya mellett érvel. Állítása szerint – Kardos Gábor nézetét osztva – az alapjogi jelleg megköveteli a közvetlen alkalmazást a magánjogi viszonyokban, ameddig az nem zavarja a magánautonómia alkotmányosan védett körét. Véleménye szerint ez a módja annak, hogy bárki teljes alapjogi védelmet élvezhessen.⁵⁷

Lomnici Zoltán a Legfelsőbb Bíróság elnökeként szintén azért harcolt, hogy a rendes bíróságok értelmezhessek és figyelembe vehessék az alkotmányi rendelkezéseket döntéseik meghozatalakor. Bár tiszteletben tartja a rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság közötti hatalmi elválasztást, szükségesnek gondolja, hogy bizonyos esetekben a rendes bíróság határozata kizárólag az alkotmányon alapuljon. Érvelését az alkotmány 70/K §-ára alapozza, amelyet úgy értelmez, mint amely megállapítja a rendes bíróságok döntési jogát minden olyan esetben, amikor az alapjogok megsértéséről van szó.⁵⁸

Sonnevend Pál meggyőzően érvel a közvetett horizontális hatály mellett. Véleménye szerint a bírák nincsenek felhatalmazva arra, hogy alkotmányos jogok összeütközése esetén ítéljenek, mert az alkotmány 8. § (2) bekezdése kimondja, hogy a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvényben kell megállapítani. Az alapjogok egységét kiindulópontba helyezi és állítja, hogy a jogok növelése az egyik oldalon a másik oldalon a jogok csökkenésével jár. Amikor egy bírának alapjogok ütközése esetén kell döntenie, valószínűleg csökkenteni fogja az egyik jogot a másik érdekében. Ez az, ami véleménye szerint nem elfogadható a 8. § (2) bekezdés értelmében.⁵⁹

Sonnevend szerint is a német típusú *Drittwirkung* lenne az alkalmazható megoldás Magyarországon.⁶⁰ Állítása alapján az alkotmány 70/K §-a nem lehetne alkalmazható állami szervek esetében, míg a 77. § (2) bekezdése a bíróságokat az alkalmazandó jog alkotmánnyal harmonikus értelmezésére kötelezi. Sonnevend amellett is érvel, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatából is következhet a német

⁵⁶ Tóth Gábor Attila: Az emberi jogok bírói védelme. Társadalmi Szemle, 1995/7., 39–44. o.

⁵⁷ Kovács Krisztina: i. m. 85–90. o.; Kardos Gábor: Az új Alkotmány emberi jogi fejezete. In: Antal Ádám (szerk.): Alapjogok és alkotmányozás, az emberi jogok szabályozása az új Alkotmányban. KJK, Budapest, 1996, 17. o.

⁵⁸ Majtényi László – Holló András – Lomnici Zoltán – Takács Albert: i. m. 47–50. o.

⁵⁹ Sonnevend Pál: i. m. 80. o.

⁶⁰ Uo., 79–84. o.

típusú alkotmányjogi panasz magyarországi bevezetése.⁶¹ Kétségtelenül igaz, hogy a 23/1998. (VI. 29.) AB határozat a megfelelő kompenzációról rendelkezik arra az esetre, ha az Alkotmánybíróság valamely alapjog megsértését állapítja meg. Az azonban nem teljesen világos, hogyan következik a jelenlegi szabályozásból a valódi alkotmányjogi panasz bevezetése.

Összegezve azt állapíthatjuk meg, hogy nehéz közös nevezőt találni a jogászok álláspontjaihoz, talán azért, mert a különböző értelmezések híján vannak a megbízható, vitathatatlan szöveges alátámasztásnak. Úgy tűnik, a szakemberek nem értenek egyet az elméleteiket támogató különböző alkotmányi rendelkezések értelmezését illetően, és az Alkotmánybíróság sem ad sok támpontot a megegyezéshez.

Az alapvető jogok horizontális alkalmazása számos nézőpontból megközelíthető. Az alapjogok terjedelmét és a hatalmi ágak elválasztását érintő alapvető kérdés, hogy ki fog és kinek kellene döntenie a jogvédelem konkrét mértékéről.

A horizontális alkalmazhatóság kérdését nem muszáj ugyanolyan módon megválaszolni az összes alapvető jog esetében: a pontos válasz rendelkezésről rendelkezésre módosulhat. Ez a megközelítés segíthet a kérdés értelmezésében. A hátrányos megkülönböztetés tilalmának esetében például a jogalkotó antidiszkriminációs törvényeket fogadott el annak érdekében, hogy olyan helyzetekben is védelmet nyújtson, ahol a jog eddig nem avatkozott be. A következőkben nézzük meg, hogy a polgári törvénykönyv hogyan kíván alkalmazkodni a megváltozott magánjogi környezethez, hogyan védi az arra rászorultakat a magánjogi jogviszonyokban.

A polgári törvénykönyv és az alkotmány

Az alkotmány horizontális alkalmazhatóságának általános áttekintése után az új polgári törvénykönyv nemrég lezárult kodifikációjára hívnám fel a figyelmet. Két markánsan eltérő álláspont jelent meg a viták során. Míg *Lábady Tamás* hangsúlyozta, hogy a magánjogi dogmatika milyen nagy hatással volt az Alkotmánybíróság gyakorlatára⁶², a polgári jogászok nagy része tartott attól, hogy az alkotmány közvetlen vagy közvetett horizontális hatályát elismerje.⁶³

Jelenleg a Ptk. 76. §-a például a diszkrimináció tilalmát mint hagyományos személyhez fűződő jogot tartalmazza. A polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény miniszteri indokolása világossá teszi, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalma elsősorban a magánszemélyeket védi a magánjogi jogviszonyokban.

⁶¹ Uo. 83. o.

⁶² Lábady Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/2.

⁶³ Vincze Attila: i. m.

2004-ben az egyenlő bánásmód törvény kiegészítette ezt a szabályt az egyenlő bánásmód követelményével az egyéni diszkriminációtól helyett.⁶⁴ Érdemes egy pillantást vetni a rendes bíróságok gyakorlatára, megnézni, miként értelmezik a bíróságok az általános személyhez fűződő jog fogalmát. 2002-ben egy bíróság egy kocsmatulajdonost nem vagyoni kár megtérítésére kötelezett, mert roma származásuk miatt egyes vendégeket nem engedett be a kocsmájába.⁶⁵ A bíróság szintén a Ptk. 76. §-ára alapozta érvelését abban az ügyben, amikor roma iskolásoknak a nem romáktól külön ballagási ünnepséget rendeztek egy iskolában.⁶⁶ Az a mozgássérült is sikerrel perelt, aki nem tudott bejutni egy bankba.⁶⁷

A polgári jogi szabályok között tehát találunk kötelező generálklauzulákat. Kérdés, hogyan lehet alkotmánykonform módon értelmezni őket. Az előbbi példák mutatták, hogy sok esetben a bíróság már most is garantálja a magánszemélyek közötti jogviszonyokban az alkotmány rendelkezéseinek megfelelő védelmet akkor is, ha a polgári törvénykönyv generálklauzuláit értelmezi. Vékás Lajos, a kodifikációs folyamat vezetője több írásában értekezik az alkotmány horizontális alkalmazhatóságával és az egyenlő bánásmóddal összefüggő, alapvető kérdésekről.⁶⁸ Kifejti, hogy azért is kényes a téma, mert részben a rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság kapcsolata kerül terítékre.⁶⁹ Vékás a közvetett horizontális hatály kodifikációja mellett érvel, ami megkövetelné a bíraktól, hogy az általános civiljogi rendelkezéseket alkotmányos tartalommal töltsék meg.⁷⁰ A kérdés azonban az, hogy ez az „alkotmányos vonatkozás” mit jelent a magánviszonyokban.

Probléma, hogy a Ptk.-nak több szerződésen kívüli jogviszonyt is szabályoznia kellene – összhangban az egyenlő bánásmód törvénnyel – ahhoz, hogy olyan széles védelmet nyújthasson, mint ezen a területen a többi jogszabály. Megfigyelhetjük, hogy a gyakorlatban a magánjogi jogviszonyokban érvényesülő horizontális hatály jelenleg sokszor kisebb védelmet nyújt például a diszkrimináció ellen, mint az egyenlő bánásmód törvény.

Lábady Tamás a polgári törvénykönyv kodifikációjáról szóló cikkében úgy érvel, hogy az alkotmány mindenkit kötelez, ezért közvetlenül alkalmazhatónak kell

64 2003. évi CXXV. törvény 37. §. Hatályos 2004. január 27. óta.

65 EBH, 2002/625.

66 EBH, 2001/515.

67 BH, 1995/12., 698. Hasonló esetekkel és feltételezésekkel Menyhárd Attila tanulmánya bizonyítani próbálja, hogy a privát szabadság korlátozása nem jár az általános jólét emelkedésével. Menyhárd Attila: Diszkrimináció-tilalom és polgári jog. Polgári Jogi Kodifikáció, 2006, 8–15. o.

68 Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. HVG-ORAC, Budapest, 2001, 144. o.; Vékás Lajos: A szerződési szabadság alkotmányos korlátai. Jogtudományi Közöny, 1992/2., 56–59. o.; Vékás Lajos: Egyenlő bánásmód polgári jogi jogviszonyokban? Jogtudományi Közöny, 2006/10., 355–364. o.

69 Vékás Lajos (2001): i. m. 149. o.

70 Uo.

lennie a polgári perek során is. Az alkotmány meghatározza a magánviszonyokat, mert másképpen azok nem lennének mindig összhangban az alkotmányos értékekkel. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a törvényeknek és más jogszabályoknak alkotmánykonformnak kell lenniük, és ha az ügyben nincs polgári jogi szabály, az alkotmánynak kell védenie a személyeket egymással szemben.⁷¹ Vékás – Lábady nézeteit elutasítva – a bírák diszkrécionális jogára hívja fel a figyelmet a polgári ügyekben. A bírák a generálklauzulák alkalmazásával ítéleznek, és jogukban áll, kötelességük is úgy értelmezni a jogszabályokat, hogy azok mindenképpen az alapjogok teljes védelmét szavatolják.⁷²

A két álláspont közötti különbség továbbá, hogy a közvetlen hatály elfogadása a jogalkalmazóra hagyná a döntést, hogy mikor kell az alkotmányra hivatkozni, és annak milyen hatása legyen a magánjogi viszonyokra. Ezzel ellentétben, ha a közvetlenség elvét alkalmazzuk, az alkotmány csak úgy szűrődhet be az ítéletbe, ha egy törvényi rendelkezés, legtöbbször egy generálklauzula, nyitva hagyja ennek lehetőségét.

Az egyenlő bánásmód törvény segítségével a törvényhozó kiszélesítette a magánviszonyoknak azt a körét, ahol az alkotmány alkalmazható, például a szerződésen kívüli jogviszonyok szabályozásával. Az így megnyíló területeken felhatalmazta a bíróságokat az alkotmány diszkriminációtilalmat és egyenlő bánásmódot előíró 70/A és 54. §-ának közvetlen alkalmazására. Az egyenlő bánásmód törvény dogmatikailag tiszta kompromisszumot ajánl az alkotmány diszkriminációellenes rendelkezésének horizontális alkalmazhatóságával kapcsolatban.

Az új polgári törvénykönyv kodifikációjával kapcsolatban Vékás Lajos több technikai problémára is felhívta a figyelmet. Véleménye szerint nem lehetséges az alkotmányos jogokat a polgári jogi döntések során az alkotmányjog által kidolgozott tesztek alapján megítélni. A polgári pereskedés, még ha a konfliktus során alapvető jogokat érint is, nem a jogszabályok alkotmányos értékeléséről szól. Az is fontos követelmény, hogy a polgári bíróságok úgy garantálják az alapjogok megkívánt védelmét⁷³, hogy az ne vezessen önkényes döntéshozatalhoz.

Valószínű azonban, hogy nem kell tartani a közjogban kialakított követelményrendszer magánjogi alkalmazásától, mert az önkényességi vagy a szükségességi és arányossági teszt alkalmazása más eredményt fog hozni magánjogi jogviszonyok megítélése esetében, mint a közjogi jogviszonyok esetében. Az autonómiát, az önrendelkezés jogát másképp fogja figyelembe venni a bíróság egy magánjogi jogvita és egy közjogi kérdés elbírálása során.

71 Lábady Tamás: i. m.; Lábady Tamás: Alkotmányos alapjogok és személyiségi jogok. Jogi beszélgetések, 2000.

72 Vékás Lajos (2001): i. m. 159. o.

73 Uo. 160. o.

Az értékmonizmus, jelen esetben a jog egészére kiható alkotmányos értékrend, a modern demokráciákban azt feltételezi, hogy minden diszkriminációellenes rendelkezés alapja az egyenlő emberi méltóság elismerése. Ha ezt elfogadjuk, akkor nem kell tartanunk attól, hogy a közjogi és magánjogi mércék összekeveredésével a jog kiszámíthatatlanná válik. A kérdés továbbra is csak az, hogy a bírói fórumok vagy a törvényhozó fogja eldönteni, hogy az egyes esetekben hogyan érvényesül az alkotmány.

Összegzés

Jelen dolgozat célja az „alkotmány horizontális hatályának” vizsgálata volt. Azt kutattam, hogy az alkotmány rendelkezései miként érvényesülnek a magánjogi jogviszonyokban a bírák, a törvényhozó és az Alkotmánybíróság gyakorlatán keresztül. Az alapvető jogok polgári perekben történő alkalmazása nem kizárólag a közvetlen vagy közvetett horizontális hatály formális elismerésén múlik. Azt az álláspontot találtam leginkább meggyőzőnek, amely szerint a közvetlen horizontális hatályról való döntést a törvényhozóra kellene bízni. Addig mindenképpen, amíg az Alkotmánybíróságnak nincs hatásköre a rendes bíróságok döntéseinek felülbírálatára. Önkényes jogértelmezéshez vezethet ugyanis, ha a bíróság az alkotmányos normákat a maguk absztrakt formájában alkalmazza. Bemutattam azonban azt is, hogy a bíróságoknak a jogszabályokat az alkotmánnyal összhangban kell értelmezniük, akkor is, ha alkotmányos demokráciánkban a közvetett horizontális hatály elvét még senki sem deklarálta. Végül hangsúlyoztam, hogy az új polgári törvénykönyv kodifikációja kiváló alkalom volt arra, hogy átgondoljuk, e kódex önmagában hogyan garantálja az alkotmányban foglalt jogok érvényesülését a magánjogi jogviszonyokban.